

UO'K: 821.512.133.(043.3)

QO'CHQOR NORQOBIL QISSALARIDA PSIXOLOGIK TASVIR VA PSIXOFIZIOLOGIK HOLAT MASALASI**THE PROBLEM OF PSYCHOLOGICAL IMAGERY AND PSYCHOPHYSIOLOGICAL STATE IN THE STORIES OF KOKHOR NORQOBIL****ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗА И ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ В РАССКАЗАНИИ КОХОРА НОРКОБИЛЯ****Qayumov Abduvahob Abdurashidovich¹** ¹Farg'ona davlat universiteti doktoranti.**Abdurahimova Manzura Shokirjon qizi²** ²Farg'ona davlat universiteti, mustaqil tadqiqotchi.**Annotatsiya**

Maqolada psixologik va psixofiziologik holatlarning o'rganilishi yozuvchi Qo'chqor Norqobilning afg'on urushining insoniyat boshiga olib kelgan baxtsizliklariga bag'ishlangan qissalari misolida tadqiq etilgan bo'lib unda psixologik va psixofiziologik holatlar qahramon xarakteri va ruhiy holatini ochishdagi o'rni tahlil qilib berilgan. Urush qissalarida bunday holat ayniqsa ko'zga tashlanishi ko'rib chiqildi.

Аннотация

В статье исследование психологических и психофизиологических состояний изучается на примере рассказов писателя Кочкора Норкабиля, посвященных несчастьям афганской войны, а также роль психологических и психофизиологических условий в раскрытии характера и психического состояния анализируется герой. Считалось, что такая ситуация особенно заметна в военных рассказах.

Abstrakt

In the article, the study of psychological and psychophysiological conditions is studied on the example of the stories of the writer Kochkor Norqabil, dedicated to the misfortunes of the Afghan war, and the role of psychological and psychophysiological conditions in revealing the character and mental state of the hero is analyzed. It was considered that such a situation is especially noticeable in war stories.

Kalit so'zlar: psixologiya, psixofiziologiya, jest, mimika, gallyutsinatsiya, obraz, ruhiyat**Ключевые слова:** психология, психофизиология, жест, мимика, галлюцинация, образ, психика.**Key words:** psychology, psychophysiology, gesture, facial expressions, hallucinations, image, psyche**KIRISH**

Ma'lumki, adabiyot va san'at hamisha inson bilan tirik. Insonning jamiyat, tabiat, olam sir-sinoatlari bilan bog'liq tasvirlari san'at orqali namoyon bo'ladi. Shu jumladan, adabiyotshunoslikning ham eng muhim muammolaridan biri hisoblanadi. Har bir davr adabiyoti qahramonlarining falsafiy-estetik, psixologik dunyosi bir biridan farq qiladi. Shu ma'noda mustaqillik davrida yaratilgan asarlar qahramonlarining badiiy-estetik dunyosi, ma'naviy axloqiy izlanishlari, intellektual dunyosi o'rganilishi ilmiy-nazariy umumlashmasini kutayotgan dolzarb masalalardan hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Asardagi badiiy obraz xarakterini chuqur va to'liq ochib berishda muallif badiiy tasvir vositalari bilan qatorda psixologik tasvir vositalaridan ham foydalandi. Asarda muallif tomonidan qahramon ichki dunyosiga chuqur kirib borish, obraz ruhiy olamining batafsil tavsifi, qalb kechinmalarining tasviri "badiiy psixologizm" deb yuritiladi. Psixologizm atamasi psixologik tahlil, psixologik tasvir, psixologik obraz, psixologik roman, psixologik hikoya va psixologiya kabi atamalar

ILMIY AXBOROT

bilan bog'liq. A.B.Yesin ta'biri bilan aytganda, badiiy psixologizm – bu asar personajining hayolot olami, fikrlari, mulohazalarining o'ziga xos badiiy vositalardan foydalangan holda juda to'liq, batafsil va chuqur ifodalab berish.[1.114]

Psixologizm adabiyotning o'ziga xos hodisasi bo'lib, yozuvchining xohishiga bog'liq bo'lmagan holda namoyon bo'ladi. "Psixologik tahlil" esa inson psixikasi jarayonlarini, uning fikr va hissiyotidagi turli-tuman "ohang" rivojini aks ettiruvchi, qahramon ruhiy dunyosini analitik tamoyilda ochuvchi estetik kategoriyadir" Adabiyotshunoslikda psixologizm bir tomondan badiiy asarlardagi qahramonlar ruhiyatini tadqiq qilsa, ikkinchi tomondan badiiy asar ijodkorining ruhiy olamiga, badiiy asarni o'qiyotgan kitobxonning ma'naviy-ruhiy dunyosiga e'tibor beradi.[2.30]

Badiiy asarda qahramon xarakterining qirralari xilma-xil bo'lganidek, uning ruhiy olamini ochuvchi «portret, monolog, dialog, tush, psixologik timsollar, peyzaj, galyusinasiya kabi poetik vositalari ham rang-barangdir». Mazkur vositalar tahlili orqali adibning psixologik tahlil mahorati sirlari ochiladi. Olimlar tomonidan o'zbek nasri 80-90- yillarda turli o'zgarishlarga uchragani ta'kidlab o'tiladi. Jumladan, Tilavoldi Jo'raev "Ong oqimi va tasviriylilik" risolasida 80-90-yillarga kelib, o'zbek nasri qamrovi kengayganligi, tahlil maydoni, shakli, mazmuni, qolaversa, maqsadlarining yangi jihatlari yuzaga kelganligini ta'kidlab, "ruhiyat tahlili badiiy nasrning asosiy sifat belgisi, badiiylilik mezoniga aylandi" .[3.3]deb yozadi.

Adabiyotshunos M.Qo'chqorova esse, hikoya va qissalar haqida fikr yuritir ekan, "hozirgi o'zbek nasrida inson ruhiyatini kashf etishda adiblrimiz turfa xil psixologik tasvir vositalaridan, chunonchi, tush, xotira-xayol, ichki va tashqi monolog, dialog, polilog, muallif bayoni, peyzaj, psixologik tasvir, qahramonlarning mimika va jestlari, illyuziya, gallyusinatsiya, egizak obrazdan keng foydalanishmoqdaki, bular barchasi tadqiqotchilarimizdan yangicha nigoh bilan tadqiq etishni talab etmoqda", degan xulosaga keladi.[4.173]

Xalqning uzoq yillar davomida shakllangan qadriyatlari qahramon nutqi orqali namoyon bo'lishi hammamizga ma'lum. Ana shunday qahramon xakteri, uning milliy xususiyatini ochib berishda psixofiziologik.[4.173]tasvir vositasining ham o'rni muhimdir. Ayniqsa, o'zbek nasrida milliy xarakter yaratish uchun psixofiziologik belgilar va badiiy nutq vositalaridan foydalanish o'ziga xos ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan yondashsak, bu ishimiz bevosita xarakterlar ruhiy dunyosini ochish mahorati muammosiga bag'ishlangan tadqiqot bo'lib, Qo'chqor Norqobil asarlaridagi psixologik tahlil vositalarining qahramon xakterini ochishdagi psixofiziologik tasvir vositasiga to'xtalamiz.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Yozuvchining "Osmon ostidagi sir" qissasida quyidagi parcha uchraydi: – Xullas, oshna, shu qizing Xayrinisoni To'liqinimga kelin qilsak. Endi bu yog'i ikkoviga ham o'zing otalik qilsang. Uzangi yo'ldosh oshnachiligimiz hurmati, iltimos qilaman, so'zimni yerda qoldirma, To'ychi oshna! [5.4]

To'ychi polvon biroz kalovlanib turdi-da, xo'p ma'nosida bosh irg'ab, rizolik bildirdi. O'zbek xalqida farzandlar taqdirini ota-onalar belgilab qo'yish holatlar juda ko'p uchraydi. Bu holat yaxshilik bilan tugab, ota onalar belgilagan taqdir bilan oila qilib, baxtli bo'lib ketganlar ham yo'q emas, lekin bizning qissamiz qahramoni Xayrinisoni Rahim polvon o'z o'g'liga so'raydi. Qadrdon do'stiga nima deyishni bilmagan To'ychi polvon biroz kalovlanib turdi da, xo'p ma'nosida bosh irg'ab, rizolik berdi. Mana shu kalovlanish va bosh irg'ash psixofiziologik holatda otaning biroz norozi ekani, farzandi kelajakda baxtli bo'lmasligini ko'ngli sezgandak noiloj rozi bo'lishi yozuvchi tomonidan qahramon ruhiy holatidagi norozilik kayfiyatini uyg'otyapti. Xayriniso To'ychi polvonning yagona farzandi, u qizining taqdiriga befarq emas, lekin qizining ko'nglini ham so'rab o'tirmay, mamnuniyat bilan bo'lmasa da do'stining o'g'li To'liqinga berishga rozi bo'ldi.

Sevimli yozuvchimiz Qo'chqor Norqobil afg'on urushini ko'rgan adiblardan biri sanaladi.

Afg'on urushini nomini eshitishni o'zi insonni dahshatga soladi, undagi qahramonlar boshidan o'tkazgan voqealarga esa chidib turish qiyin. Urushda munosib qahramonliklar ko'rsatib qaytgan To'liqin polvon Xayrinisoga uylanadi, avvaliga ular judayam baxtli yashashadi. Oradan yillar o'tgach baxtlariga yetishmayotgan farzand ne'mati ularni g'amga botira boshlaydi. O'zbek millatida farzandsizlik holatiga fojia sifatida qaraladi. Odamlar tomonidan "yangilik bormi" degan gap qissa qahramonlarini tinka- madorlarini qurita boshlaydi, hatto odamlar To'qinni urushda pushtini kuydirib kelgan degan gaplar tarqatadi va bu holat yozuvchi tomonidan quyidagicha izohlanadi: "Qobuldagi markaziy gospitalda 4 oy davolandi. Yelkasidagi, so'l kuragining pastidagi

jarohat yengil edi, tez bitdi. Biroq qovug'ini yorib kirgan snaryad parchasini olib tashlash o'lim bilan barobar bo'ldi. It azobini tortib qiynaldi. Yara zahmi umurtqasigacha yetdi. Dard ham, davo ham taqdirning yozig'i. kuni bor ekan hayotga qaytdi. Gospitaldan chiqadigan kuni palataga davolovchi vrach polkovnik stonogin kirib keldi. Karavotga yotqizib, obdon ko'rikdan o'tkazdi. Kindigi pastiga, qovug'iga o'rtancha barmog'i bilan urib ko'rди, tumba ustidagi kasallik varaqasini olib sinchiklab ko'zdan kechirdi. To'lqinga "bo'ldi o'tiraver" ishorasini qilib, o'zi ham uning yoniga cho'kdi. Yigitning yelkasiga qo'l tashlab, nigohiga termulib turди, so'ng muhim gapni aytmoqqa shaylanib, lablari pirpiradi... Kuyib-pishib nimalarnidir gapirayotgan polkovnikning so'zlarini o'rischaga shashti past To'lqin unchalik anglab yetmay, bosh igr'ab qo'yardi. Yigitning bunchalik bamaylixotir bosh silkitishi polkovnikning ensasini qotirdi, shu bilan birga birga rahmini keltirdi. Karavot yonida serrayib turgan hamshira yuzini burди, yelkalari silkinib, piqillab yig'lab yubordi. Polkovnik jarangdor ovozda: "Hy ладно, самый главный ты живой"- dedi. [5.6]

To'lqin bu gapning tagidagi mazmun-mohiyatni anchagacha anglay olmay yurди. So'ng tirikligingga shukur qil, tiriklik hamma narsadan afzaldir, degan ma'noga yo'ydi. Ushbu parchadagi davolovchi vrachning To'lqinga bor gapni ayta olmay, lablarini pirpirashida ham urushning insoniyat boshiga solgan yana bir dahshatini tasvirlagan. Urushda qahramonlik ko'rsatgan qissamiz qahramoni bu voqealarga unchalik tushinmadi, hatto serrayib turgan hamshira ham bu holatga chiday olmay, yelkalari silkinib, piqillab yig'lab yubordi. Urushda qo'lsiz, oyoqsiz kelsa ham uylanib o'zidan zurriyod qoldirish imkoni bor, ammo To'lqinda bu imkoniyat ham yo'q edi. Bu unga achinish bilan qaragan, lablari pirpirab haqiqatni ayta olmagan vrachdagi psixofiziologik holatda, uning ichki ruhiy olamida urushga nafrat tuyg'usini yana bir karra oshirilganidan dalolat. Hamshira qizning yig'lab yuborishi esa bu holatni yanada jiddiy ekanini ko'rsatmoqda. To'lqin bularning hammasini kegin anglab yetди, agar o'sha paytda bilganida, urushda o'z jonini qurbon qilishi yoki tirik qolib uyga qaytganda ham Xayrinisoga uylanmagan bo'larmidi. Yigit kishi uchun bundan ortiq dard, bundan ortiq g'am bo'lmasa kerak.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, qahramon ruhiy holati va xarakterini ochib berishda psixofiziologik vositalarining ahamiyati katta ekanligi bugungi kun adabiyotshunoslar tomonidan alohida ta'kidlanmoqa.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Есин А. Б. Психологизм русской классической литературы : учебное пособие.— М. : Флинта : Наука, 2011
2. Karim B; Ruhیات alifbosi, G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.: Toshkent 2018, 5-bet
3. Jo'raev T. Ong oqimi va tasviriylık – Toshkent: Fan, 1994, 3- b.
4. Qo'chqorova M. Badiiy so'z va ruhiyat manzaralari. – Toshkent: Muharrir, 2011. – B.173.
5. Norqobil Q. Osmon ostidagi sir: Yoshlik jurnali; ,2010,7-son